

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ГРАМАТИЧНІ ЧИТАННЯ – X
Матеріали Міжнародної
науково-теоретичної конференції
16-17 травня 2019 року

Вінниця
"Твори"
2019

УДК 81'36(06)

Г 76

Редакційна колегія: Анатолій Загнітко, доктор філологічних наук, професор, член-кореспондент НАН України (науковий редактор); Богдан Ажнюк, доктор філологічних наук, професор; Алла Архангельська, доктор філологічних наук, професор; Олена Важеніна, кандидат філологічних наук; Майя Всеволодова, доктор філологічних наук, професор; Ірина Гарбера, кандидат філологічних наук; Ніна Горголюк, кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник; Катерина Городенська, доктор філологічних наук, професор; Василь Грещук, доктор філологічних наук, професор; Людмила Коваль, доктор філологічних наук, доцент; Елла Кравченко, доктор філологічних наук, доцент; Жанна Краснобаєва-Чорна, доктор філологічних наук, доцент; Марія Коношкевич, доктор філологічних наук, професор; Тетяна Космеда, доктор філологічних наук, професор; Анатолій Мойсієнко, доктор філологічних наук, професор; Валерія Пилипак, кандидат філологічних наук; Людмила Попович, доктор філологічних наук, професор; Володимир Широков, доктор технічних наук, професор, академік НАН України; Ганна Ситар, доктор філологічних наук, доцент (заступник наукового редактора); Ілля Данилюк, кандидат філологічних наук, доцент (веб-редактор); Інна Аксьонова, аспірант (відповідальний секретар).

Затверджено до друку Вченою радою Донецького національного університету імені Василя Стуса (протокол № 10 від 26 квітня 2019 р.).

Г 76 Граматичні читання – X: Матеріали Міжнародної науково-теоретичної конференції 16–17 травня 2019 року / Донецький нац. ун-т імені Василя Стуса; наук. ред. А. П. Загнітко. – Вінниця: ТОВ "Твори", 2019. – 200 с.

ISBN 978-966-949-024-7

Розглянуто актуальні проблеми теорії мови, з'ясовано напрями еволюції морфологічних і синтаксичних категорій, а також їхні функційні вияви в тексті, встановлено особливості семантики фразеологічних і лексичних одиниць, висвітлено напрями та методи прикладних лінгвістичних досліджень.

Для науковців, викладачів, аспірантів і студентів-філологів.

ISBN 978-966-949-024-7

УДК 81'36(06)

© Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2019

© Автори матеріалів, 2019

© ТОВ "Твори", 2019

ЗМІСТ

**РОЗДІЛ I. ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ТА ФЕНОМЕНОЛОГІЇ
МОВИ, ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ МОВИ**

Бондарева Олена	Структурно-семантичні вияви форм дієслівного часу в літописних пам'ятках	7
Zahnitko Anatolii, Tereschuk Maria	Functional-objective basics of the parts of speech' classification	11
Краснобаєва- Чорна Жанна	Мовна концептуалізація та категоризація знань: концептуальна і ціннісна картини світу	16
Петрова Тетяна	Українська термінографія: проблеми й перспективи розвитку (від витоків до сучасності)	19

**РОЗДІЛ II. ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ СИНТАКСИСУ І
МОРФОЛОГІЇ**

Бойко Юлія	Конструкція як основа для побудови ментальної схеми речення	25
Бортун Каріна	Фразеологічні одиниці з імперативною семантикою у публіцистичному стилі	30
Домрачева Ірина	Реалізація у мовленні периферійних складників сукупності	33
Коваль Людмила	Про синтаксичний статус односкладного речення із предикативним заперечним словом <i>нема</i> (<i>немає</i>) в структурі головного компонента	39
Козаченко Олена	Особливості складнопідрядного речення з підрядними атрибутивною семантики	42
Колібаба Лариса	Активні моделі префіксальних дієслів в українській літературній мові початку ХХІ сторіччя	46
Лембик Сніжана	Імплікатури у складних безсполучникових реченнях сучасної французької мови	51
Островська Людмила	Синкретичність семантики номінативних окличних речень	54
Фурса Валентина	Дієслівне керування на тлі граматичних норм української літературної мови початку ХХІ сторіччя	59

Шрамко Руслана	Морфологічна реалізація об'єктної синтаксеми в синтаксичних конструкціях із предикатами ставлення суб'єкта – компонентах ізофункційних синтаксичних парадигм	65
----------------	--	----

РОЗДІЛ III. ФУНКЦІЙНА СЕМАНТИКА ЛЕКСИЧНИХ І ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ

Важеніна Олена	Відфраземні деривати химерної прози Євгена Гуцала: типологія, способи творення, функції	69
Gorobets Daria	Rola związków frazeologicznych o znaczeniach motywowanych częściami ciała	74
Митько Неля	Особливості вживання паремій у творах В. Шкляра	78
Міхєєва Тетяна	Біблійні та фольклорні символічні значення зооморфізму <i>vivця</i>	83
Пилипак Валерія, Берест Вікторія	Семантико-прагматичні відтінки жаргонної лексики в романі Любка Дереша «Намір!»	86

РОЗДІЛ IV. ПРОБЛЕМИ ЛІНГВІСТИКИ ТЕКСТУ, ДИСКУРСОЛОГІЇ, ДИСКУРС-АНАЛІЗУ

Бацевич Флорій	Категорія емпатії та процеси породження тексту	91
Верби́ненко Юлія	До питання опису дискурсивних одиниць	95
Галаур Світлана	Регулятивні стратегії й тактики в сучасній українській художній прозі	99
Космеда Тетяна	Актуальна проблематика української лінгвоконфліктології	102
Красникова Валентина, Шаповалова Наталья	Адаптація и переинтерпретация литературного произведения: текст → кинотекст	107
Кравченко Елла	Феноменальна сутність <i>заголовков – текст</i>	110
Кришталюк Ганна	Фразеологічний вимір конструювання медіа-подій	113
Міщинська Ірина	Особливості мовленнєвих ситуацій ділового дискурсу	116

Ситар Ганна, Рогова Марина	Контент-аналіз політичних програм кандидатів у президенти України П. Порошенка, Ю. Тимошенко та В. Зеленського (на матеріалі виборів президента України 2019 року)	119
-------------------------------	--	-----

РОЗДІЛ V. СОЦІОЛІНГВІСТИКА, ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЯ ТА ОНОМАСТИКА: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Андрущенко Вікторія	Ономастикон англійської мови в етимологічному, семантичному та когнітивному аспекті дослідження	126
Антонюк Олена	Білінгвізм, диглосія чи суржик (до питання мовної ситуації міста Вінниці)	131
Жаровська Олена	Культурологічні універсалиї в інформаційно-комунікативному суспільстві	133
Protsenko Igor	Situación lingüística del Paraguay. Peculiaridades del español y el guaraní Paraguayo. Jopará – “la tercera lengua del paraguay” (reflexión de la situación lingüística del Paraguay en la literatura. Novela de Juan Manuel Marcos “El invierno de Gunter”)	137
Руденко Марина	До питання про загальнолінгвістичний аспект дослідження жаргону (40-і рр. XIX ст. – 20-і рр. XX ст.)	144
Тихоша Валентина	Урбоніми міста Херсона: структурно-семантичний аспект	148

РОЗДІЛ VI. ПРИКЛАДНА ЛІНГВІСТИКА: НАПРЯМИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Гарбера Ірина	Лінгвістична база даних «Концепт людина у фразеології східностепових українських говірок» як засіб формальної репрезентації структури концепту	154
Данилюк Ілля	Модель мовної особистості на рівні пунктуації	160
Дарчук Наталія	Дерево залежностей як параметр авторського стилю	164

Дорожинська Альона	Лексикон польської та української активної фразеології: створення онлайн словника із друкованої книги	168
Зубань Оксана, Гарбіч Аліна, Новікова Дар'я, Романюк Богдана, Єсипенко Анастасія	Бази даних електронної версії словника «активні ресурси сучасної української номінації» (студентський проєкт)	173
Клименко Наталія	Принципи укладання словника східноstepових говірок	178
Робейко Валентина, Сажок Микола, Селюх Руслан, Федорин Дмитро, Юхименко Олександр	Моніторинг новинних youtube-каналів за допомогою системи розпізнавання мовлення	183
Ситар Ганна	Синтаксична індексація Корпусу української мови: проблеми і перспективи	186
Яблочков Микита	Створення комп'ютерного інструментарію для дослідження структури статті тлумачного словника: на прикладі словника іспанської мови.	189

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	196
------------------------------	-----

расширяющее онимное пространство, основано на изобретении новых эпизодов, ситуаций и приспособлении текста романа аудиовизуальному тексту. Кроме того, подключение зависит от «круга обозрения», которое обеспечивается панорамной съёмкой или другими передвижениями съёмочного аппарата. Внимание кинозрителя фокусируется на объектах массовых сцен, участником или наблюдателем которых становится герой, на ближайшем или дистантном «окружении» персонажа, перемещающегося в пространстве и под. Основная функциональная нагрузка таких мимолётных лиц, лишённых права слова, состоит в заполнении пространства. В этом случае зритель может выступать в роли соавтора постановщиков фильма, обозначая «про себя» неназванных персонажей.

Итак, эквивалентность номинаций объясняется подражанием, т.е. копированием элементов текста-источника, отличие – творческим волеизъявлением сценариста и режиссёра. Пересечение прототекста и метатекста (-ов) представляет собой уникальный акт сотворчества, поскольку центрирующий текст не подозревает о своих «последователях».

Література

1. Ямпольский М. Б. Что такое кинокритика. *Openspace.ru*, 2012 (30.03). С. 15–20.

Елла Кравченко
(м. Вінниця)

ФЕНОМЕНАЛЬНА СУТНІСТЬ ЗАГОЛОВОК – ТЕКСТ

У лінгвістиці та літературознавстві склалося неоднозначне розуміння сутності *ім'я* (заголовок) – текст. Ю. М. Лотман убаचाє схожість «спілкування» тексту і культурного контексту з двобічними (метафоричним або метонімічним) відношеннями між текстом і заголовком [5, с. 132]. І. Р. Гальперін визначає заголовок як «компресований, нерозкритий зміст тексту», що «прагне до розгортання» [2, с. 133–134]. За О. Еткіндом, зв'язок заголовка з текстом подібний до співвідношення *означальне – означене* [8, с. 560]. Складні відношення взаємозалежності між текстом і його компонентом (заголовком) коментує Г. О. Основіна: «З одного боку, [заголовок] зумовлює певною мірою зміст тексту, з іншого – сам визначається ним, розвивається, збагачується з розгортанням тексту» [6, с. 62]. Н. А. Веселова вважає, що тільки «подвійне» існування заголовка як окремого тексту і його структурного елемента «дає імені-заголовку право не тільки репрезентувати текст, але в ряді випадків і замінювати його» [1].

Унікальність заголовка полягає у здатності ототожнюватися зі змістом, який у згорнутому вигляді зберігається в імені тексту: текст дорівнює самому собі, отже, **самість** тексту виражає заголовок. Слід визнати самодостатність

заголовка, під якою розуміємо повну тотожність імені тексту та його сутності (змісту), що передбачає їх взаємну «виводимість» (зумовленість). Відтворення якогось фрагмента (імені персонажу, сюжетної ситуації тощо) «пророкує» його назву і, навпаки, заголовок, виконуючи мнемонічну функцію, прогнозує цитування, переказ, тобто будь-яку форму передачі змісту. Таке розуміння не суперечить трактуванню, запропонованому А. П. Загнітком: заголовок «повністю замкнутий своєю сутністю на цілісність тексту і разом з останнім репрезентує його значеннєвий вимір» [3, с. 243].

У П. Флоренського на особливу увагу заслуговує трактування художнього простору, оскільки останній «породжується самопроявом сутності, він є світло від неї, і тому будова простору в даному творі виявляє внутрішню будову сутності, є його проекцією і виразною розповіддю про нього» [7, с. 464]. «Органом діяльності», що міститься в просторі, є ім'я: «Весь простір твору є виявом духовної сутності і, отже, іменує її, може тлумачитися, як її ім'я; але <...> лише ім'я гранично прилягає до сутності як її первовияв, і тому воно переважно іменує сутність у повноті її енергій». І далі: «<...> у складній системі взаємно підтримувальних найменувань, що утворюють простір літературного твору, має бути нарешті останнє, чи останні, якими стримується вся система і через яке енергія духовної сутності живить та оживляє всю систему» [7, с. 464]. Таким життєдайним ім'ям, яке організовує часопростір як систему взаємодійних мовних одиниць, є назва (заголовок) – внутрішній концентр, що абсорбує енергію тексту, стверджуючи його сутність і буття в контексті «найширшого принципу».

Будь-який художній текст, який удостоївся привілею бути названим, «живе» спільно з ім'ям (текст має / носить ім'я), тому не може бути вільним від власної сутності як «виразної енергії» (О. Ф. Лосев), явленої в словесній тканині твору. Очевидно, доцільно говорити про різний ступінь взаємопритягнення назви і тексту, в результаті якого «між заголовком й означеним текстом виникають складні смислові струми» [5, с. 132]. Нагальне теоретичне та практичне завдання поетонімології сьогодення вбачаємо у висвітленні поліфункційного статусу і текстотвірного потенціалу заголовка – високорозвиненої одиниці, яка поглинає і замінює текст.

«Шлях» тексту співвідноситься з поступовим розвитком заголовка, але й безпосереднє «спілкування» породжує перетин смислів. Будучи «рамковим» елементом до основного тексту, заголовок може відтворюватися і «всередині», іноді в графічно оформленому вигляді. У цьому разі твір містить контекст (контексти), який експлікує ситуацію присвоєння імені (озаглавлення), що прямо або опосередковано пояснює авторський вибір, витягуючи підтекстові смисли з органічної двоєдиної сутності *ім'я – текст*. Право іменування може надаватися героєві-оповідачу, який розмірковує над відповідною назвою. У романі Л. Костенко «Записки українського самашедшого» сучасне літописання ведеться від імені київського

програміста: *Або хоча б оці мої Записки. Записки тому й Записки, що їх треба писати, записувати. Переписувати, правити* [4, с. 266]. Занурюючись у структурно-змістову цілісність, заголовок набуває образно-сислової енергії, що «переливається» навзаєм: текст ↔ ім'я тексту.

Зазвичай у прозовому чи поетичному творі «працюють» контексти-актуалізатори заголовка, ґрунтовані на відношеннях тотожності / подібності. У романі Дж. Селінджера «*The Catcher in the Rye*» кореляцію *текст – заголовок* виявляють три дистантно розташовані контексти. Передбачувальний контекст започатковує підтекстову інформацію: головний герой *Holden Caulfield* («промовисте» прізвище-комполіт, співвідносне з англ. *caul* 'кричати, окликати' і *field* 'поле', також є засобом актуалізації змісту) звертає увагу на хлопчика, який наспівує пісеньку «*If a body catch a body coming through the rye*» [9]. Двічі повторювана фраза закривається в підсвідомість *Holden Caulfield* і нагадує про себе під час його розмови з *Phoebe*:

"You know what I'd like to be?" I said. "You know what I'd like to be? I mean if I had my goddam choice?" <...> "You know that song "If a body catch a body comin through the rye"?"

I'd like – "It's 'If a body meet a body coming through the rye!'" <...> "It's a poem. By Robert Burns."

"I know it's a poem by Robert Burns." She was right, though. It is "If a body meet a body coming through the rye." I didn't know it then, though. "I thought it was 'If a body catch a body,'" I said. "Anyway, I keep picturing all these little kids playing some game in this big field of rye and all. Thousands of little kids, and nobody's around – nobody big, I mean – except me. And I'm standing on the edge of some crazy cliff. What I have to do, I have to catch everybody if they start to go over the cliff – I mean if they're running and they don't look where they're going I have to come out from somewhere and catch them. That's all I'd do all day. I'd just be the catcher in the rye and all" [9].

Ключовий контекст заголовка впливає з багаторазового точного / модифікованого повтору рядка з вірша «*Coming Through The Rye*» Р. Бьорнса: *If a body meet a body coming through the rye*, поданого в розв'язувальному контексті, де з'ясовано авторство й усунено неточність відтворення. Помилкова заміна *meet* англ. 'звати, кликати' на *catch* англ. 'ловити' призначена втілити суть заголовка, яка полягає в усвідомленні *Holden Caulfield* своєї життєвої справи: ловити дітлахів, щоб вони не зірвалися в прірву. Імпліцитним контекстом заголовка стає фрагмент розмови героя з вчителем Мг. Antolini, який розцінює нонконформізм і бунт підлітка Холдена як рух до прірви: *I have a feeling that you're riding for some kind of a terrible, terrible fall* [9]. Цей контекст узгоджується з ключовим, оскільки рятівник дітей від прірви поки що й сам потребує допомоги.

Таким чином, пряму взаємодію *заголовок – текст* виявляє контекст-актуалізатор або узгоджені між собою контексти-актуалізатори, що роз'яснюють вибір імені, з'ясовують сутність тексту, унаочнюють інтеграцію текстових елементів у цілісне утворення через формально-сислово зв'язність. Вибір і організація різних способів актуалізації / реактуалізації заголовка (точний повтор назви в основному тексті, звуковий / синонімічний / словотвірний повтор та ін.), їхня співвіднесеність, рух узгоджених із заголовком одиниць є специфічним для кожного окремого тексту, що має особистий «візерунок» – результат загального замислу автора.

Література

1. Веселова Н. А. Заглавие литературно-художественного текста: Онтология и поэтика : дис. ... канд. филол. наук. Тверь, 1998. 236 с.
2. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. Москва : Едиториал УРСС, 2005. 144 с.
3. Загнітко А. П. Лінійний і вертикальний внутрішньотекстовий потенціал заголовка. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Сер. «Лінгвістика», 2005. Вип. 2. С. 235–243.
4. Костенко Л. Записки українського самашедшого. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. 416 с.
5. Лотман Ю. М. Семиотика культуры и понятие текста. *Избранные статьи*. Т. 1. Таллинн, 1992. С. 129–132.
6. Основина Г. А. О взаимодействии заглавия и текста (на материале рассказа А. П. Чехова «Устрицы»). *Русский язык в школе*, 2000. №4. С. 62–66.
7. Флоренский П. Имяславие как философская предпосылка. *Сочинения в 2 т.* Т. 2. У водоразделов мысли. Москва : Правда, 1990. С. 281–321.
8. Etkind A. Поэтика заглавия. *Revue des études slaves Année*, 1998. Volume 70. Numéro 70-3. Pp. 559–565.
9. Salinger J.D. *The Catcher in the Rye*. Режим доступу : http://www.pu.if.ua/depart/Inmov/resource/file/samostijna_robota/Catcher_In_The_Rye_-_J_D_Salinger.pdf

Ганна Кришталюк
(м. Кам'янець-Подільський)

ФРАЗЕОКОГНІТИВНИЙ ВИМІР КОНСТРУЮВАННЯ МЕДІА-ПОДІЙ

Медіа-подію визначаємо як втілену дискурсивну концептуалізацію певного фрагмента дійсності, що відзначається важливістю, новизною та змінює знання про реальність. Обрана проблематика дослідження